

WOLFGANG STREECK: DEN NYLIBERALE KONTRAREVOLUSJONEN OG SOSIALDEMOKRATIETS FALL

For den sosialdemokratiske venstresiden i Europa synker både valgoppslutningen og medlemstallene. I boken *Gekaufte Zeit – die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*¹ analyserer den tyske sosiologen Wolfgang Streeck tilbakegangen for sosialdemokratiet på bakgrunn av viktige endringer i de siste 40 årenes politiske økonomi.

Mot slutten av det Wolfgang Streeck kaller «det lange 1960-tallet», ble kapitaleierne mindre villige til å investere i realøkonomien. Både militante lønnskrav, en ambisiøs velferdspolitik og en voldsom økning i energiprisene etter «oljekrisen» i 1973/74 gjorde kapitaleierne mer tilbakeholdne med produktive investeringer. Fordi en svakere realøkonomisk vekst ville kunne true den fulle sysselsettingen – selve hjørnesteinen i etterkrigstidens samfunnskontrakt mellom arbeid og kapital – ble problemet forsøkt løst politisk ved ulike monetære metoder: Først en inflasjonsdrivende pengepolitikk som ble faset ut da kombinasjonen av økonomisk stagnasjon og inflasjon, stagflasjon, inntraff i andre halvdel av 70-tallet. Deretter statlige låneopptak, som etter hvert ble supplert av lånefinansiert privat forbruk.

De monetære virkemidlene var ifølge Streeck politisk motivert ut fra et ønske om å redde den sosiale freden fra de første etterkrigstidene. Samtidig med at redningsforsøkene avløste hverandre, hadde valgseirene til Margaret Thatcher og Ronald Reagan innledet en høyrebølge som skyllet videre og dermed bestemte betingelsene for neste forsøk på å berge etterkrigsfreden: Overgangen fra statlig til også privat låneopptak ble fanget opp av en deregulert finansindustri, som hadde fått vokse seg stor i kjølvannet av en ny bølge med liberalisering av kapitalmarkedene.

I takt med den økte forgjeldingen flyttes kamparenaen for fordelingskonflikten mellom arbeid og kapital stadig lenger vekk fra den jevne kvinne og manns erfaringsverden og påvirkningsmuligheter. I stedet for lønnskonflikten på bedriften og diskusjonen om nasjonale politiske retningsvalg utspilles kampen på de private kreditt- og forsikringsmarkeder, og til slutt i en opphøyet sfære av et internasjonalt regjerings- og finansdiplomati. Gjennom rådsmøter, toppmøter og krisemøter gis regjeringene mandat til å gjennomføre en internasjonalt sanksjonert spare- og konsolideringspolitikk på hjemmebane. Slitasjen på sosialdemokratiske regjeringer og partier er særlig sterk, fordi de er ideologisk forpliktet overfor velgergruppene som er mest avhengig av en statlig omfordelingspolitikk.

I en anmeldelse av boken kaller Jürgen Habermas boken en spennig og empirisk fundert analyse, som i sine beste partier minner om Louis Bonapartes 18 brumaire av Karl Marx.² Som Marx forbinder Streeck samfunnsvitenskapelig og historisk analyse. Som Marx bestreber Streeck seg etter å avdekke klasseinteressene bak begivenhetenes gang. Men til forskjell fra Marx, finnes det hos Streeck intet revolusjonært subjekt, som står klar til å ta historien i en ny retning.

Wofgang Streeck, som leder Max Planck instituttet for samfunnsforskning i Köln, er også professor i sosiologi ved universitetet i Köln. Boken bygger på Streecks Adorno-forelesninger ved instituttet for samfunnsforskning i Frankfurt i 2012.

Streeck begynner sin forklaring av endringene i de siste 40 årenes politiske økonomi med å ta et oppgjør med de nymarxistiske kriseteoriene, som blant annet Jürgen Habermas utviklet på begynnelsen av 1970-tallet. I disse teoriene ble Marx' kritikk av den politiske økonomi - der framstillingen av merverdiproduksjonen og kapitalakkumulasjonen utgjør kjernen - i stor grad erstattet av kulturkritikk og sosiologi.

1970 – tallets kriseteorier

De nymarxistiske kriseteoriene om «senkapitalismen» hadde ifølge Streeck to viktig svakheter, preget som teoriene var av «tidsånden». De gjorde for det første kapitalismen til et system som takket være sosialøkonomisk ingeniørkunst fra politikken side fikk karakter av en tilnærmet krisefri vekstmaskin. I følge teoriene sto «senkapitalismen» derfor ikke primært overfor en økonomisk krise, men en legitimitetskrise.

For det andre oppfattes først og fremst de lønnsavhengige massene som aktører og historiske subjekter. Kapitaleierne ble ikke oppfattet som handlende subjekter i teoriene. Kapitalen som økonomisk funksjon tillegges vekt, ja, men ikke kapitalistene som aktører. Legitimitetskrisen for systemet betraktes derfor utelukkende fra perspektivet til de lønnsavhengige gruppene. I følge teoriene ble det stadig vanskeligere å rettfærdiggjøre disiplineringen og den individuelle prestasjonsfikseringen av lønnsarbeidet. Systemet insisterte på trekk som ikke var mulig å forene med de nye sosiale samarbeidsformene, slik disse hadde vokst fram i etterkrigstiden. Kravet om mer demokrati og frihet på alle livsområder stilte senkapitalismen overfor fordringer som den ikke var i stand til å innfri.

Den historiske ironien er at det ikke er de arbeidende og lønnsavhengige massene som sier opp den samfunnskontrakten etterkrigstidens demokratiske kapitalisme var grunnlagt på. De gjør ikke opprør. Tvert imot. Selv den opprørske 68-generasjonen styrter med liv og lyst inn i det kommersielle forbrukersamfunnet. Kritikken av lønsslaveriet («Lohnknechtschaft») stilner og lønnsarbeidet rehabiliteres som arena for individuell selvrealisering. Ikke

minst for kvinnene blir lønnsarbeid, og helst i en fulltidsjobb, veien til uavhengighet og frihet, og det i en slik grad at det blir et sosialt stigma å være hjemmeværende. Det er kapitalen ved sine eiere og interesseorganisasjoner som sier opp kontrakten.

Kapitalisme og demokrati tvangsgiftet

Streeck ser på økonomiske kriser som tillitskriser. Kapitalistene går til «investeringsstreik» («Investitionsstreik») når de mister tilliten til at systemet vil sikre en tilfredsstillende avkastning. Demokratiet og kapitalismen ble tvangsgiftet etter fascismens sammenbrudd i 1945. Krigen hadde brakt kapitalismen på defensiven. Selv om profitttratene holdt seg høye gjennom krigsårene, var så mye kapital blitt ødelagt at kapitaleierne som klasse ble svekket. Det endrete styrkeforholdet mellom samfunnssklassene og systemkampen med sovjetkommunismen gjorde at kapitaleierne måtte gjøre innrømmelser for å få forlenget sin lisens til å jakte på profitt.

Jaktlisensen ble innvilget ved at kapitalistene inngikk betydningsfulle kompromisser i tråd med keynesiansk samfunnsøkonomisk teori: Innenfor en tidshorison på få årtier innebar det å akseptere konjunkturpolitikk og planlegging for å sikre vekst, full sysselsetting, sosial utjevning og en stadig bedre beskyttelse mot markedsøkonomiens uberegneligheter. På lang sikt – når århundre var omme – innebar det å godta at kapitalismen ville kunne ut i en verden kjennetegnet av permanent lave renter og profitttrater. Bare ved at kapitalismen stilte seg til tjeneste for politisk definerte sosiale mål var det mulig å få samfunnsmessig aksept for å gjeninnsette privat eiendoms- og styringsrett etter avviklingen av krigsøkonomien.

Dette politisk-økonomiske etterkrigsarrangementet begynte på 1970-tallet å slå tydelige sprekker som følge av et sammentreff av økonomiske og politiske rystelser. De første tegnene til at den økonomiske veksten fra etterkrigsårene ikke ville være evig, begynte å vise seg i andre halvdel av 1960-tallet. I 1971 kollapset Bretton Woods systemet, da USA suspenderte den faste vekslingskursen mellom dollar og gull, og i 1973/74 firedoblet OPEC råoljeprisen. For å bevare den sosiale freden og den politiske stabiliteten svarte regjeringene i USA og Vest-Europa med å eksperimentere med stadig nye varianter av statlig økonomiske planlegging og styring.

Samtidig insisterte lønnsarbeiderne mer selvbevisst enn noen gang på det de mente var blitt avtalt etter krigen, når de krevde lønnsøkninger og sysselsettingsgarantier. Hvorfor skulle de fortsette å respektere reglene i det kapitalistiske spillet, hvis resultatet ble at de selv ikke kunne innkassere materielle forbedringer? Kapitaleierne fryktet på sin side at de ikke kunne oppfylle de økte forventningene til kravstore lønnsarbeidere. Prisen ville i så fall være at de måtte godta synkende profitttrater og akseptere at politikerne

bygde om privatøkonomien til en gjennomregulert og gjennomplanlagt halv-offentlig infrastruktur.

Situasjonen begynte, ifølge Streeck, å ligne på den situasjonen som den polske marxisten Michael Kalecki beskriver i et essay fra 1943 med tittelen «Political Aspects of Full Employment».³ Kalecki spør hvorfor egentlig kapitaleiere og arbeidsgivere på hans tid hadde så mye mot en keynesiansk inspirert økonomisk politikk som skapte full sysselsetting, da politikken jo garanterte bedriftene en stabil økonomisk vekst? Grunnen til kapitalistenes motstand var at full sysselsetting gjorde arbeiderne overmodige. Trusselen om arbeidsløshet og nød tjente som formaninger om hva som ville skje, hvis arbeiderne ble for kravfulle. Kapitaleieren var, ifølge Kalecki, derfor interessert i arbeidsløshet av politiske og strategiske grunner. Uten en vedvarende og relativ høy arbeidsløshet – en «sokkelarbeidsløshet» - kunne disiplinen på arbeidsplassene og i politikken bryte sammen.

Lønnskampen til arbeiderne førte i den første halvdel av 1970-tallet til en serie med streikebølger. Som en reaksjon begynte kapitaleierne og kapitalforvalterne å forberede oppsigelsen av etterkrigstidens samfunnskontrakt. Til forskjell fra de lønnsavhengige og deres fagforeninger rådet kapitalistklassen over en alternativ strategi til fortsatt demokratisk kapitalisme: De kunne gradvis vise sin mistillit ved å nekte å stille opp med de investeringsmidler systemet krevde for å kunne fungere.

Det liberale ønsket om skilsmisse

Mot midten av 1970-tallet samlet stadig flere bedrifter, industribransjer og deres interesseorganisasjoner seg om et felles mål: å løsrive den kapitalistiske økonomien fra etterkrigsårenes tvangstrøye av byråkratisk-politisk og korporativ kontroll for slik å kunne gjenvinne tilfredsstillende profittmarginer gjennom frie markeder og deregulering.

Fra begynnelsen av 1980 – tallet begynte kapitaleierne og deres talerør i politikken skrittvis å demontere sentrale elementer i den demokratiske kapitalismen fra etterkrigsårene: en politisk garantert full sysselsetting, landsomfattende tariffavtaler, lønnsarbeidernes medbestemmelse på arbeidsplassen og i bedriftene, statlig kontroll av nøkkelindustri, en stor offentlig sektor med trygge arbeidsplasser som et forbilde for privat sektor, en inntekts- og skattepolitikk som begrenset den sosiale ulikheten, konjunktur- og industripolitikk for å sikre jevn vekst.

Revolusjonen i Iran i 1979 og Iraks angrep på Iran året etter førte til en ny voldsom økning av energiprisene, som skjerpet inntektsfordelingskampen ytterligere. Parallelt med angrep på fagforeningene ble det gradvis gjennomført arbeidsmarkedsreformer som begrunnet behovet for mer «fleksibilitet» i avtaleverket med økt konkurranse på internasjonale markeder, den såkalte «globaliseringen».

Streeck nevner i denne sammenheng svekket oppsigelsesvern, differensierte arbeidsmarkeder med ulike rettigheter for de ansatte, og en tilsvarende oppsplitting i A-lag og B-lag i arbeidslivet, etablering av en lavtlønnssektor, aksept for en høy sokkelarbeidsløshet, privatisering av offentlige tjenester og nedbemanninger i offentlig sektor, desentralisering av lønnsdannelsen med forbigåelse av fagforeninger der det var mulig.

I tillegg til arbeidsmarkedet ble stadig flere markeder for varer, tjenester og kapital deregulert. Ifølge Streeck håpet regjeringene på at den storstilte dereguleringen skulle bidra til ekstra økonomisk vekst, som kunne fri dem fra det politiske ansvaret for å oppfylle de sosiale målene i etterkrigstidens demokratiske kapitalisme. Arbeidsgiverne på sin side brukte det økte konkurranstrykket i de globale markedene til å rettferdiggjøre en økt differensiering av lønninger og arbeidsbetingelser. Samtidig ble kapitalmarkedene ifølge Streeck i sterkere grad underkastet prinsipper for eierstyring og selskapsledelse som hadde økning av aksjeverdien som øverste mål. Selv de sosialdemokratiske mønsterlandene i Skandinavia åpnet for private utdannings- og forsikringsmarkeder, som et supplement eller sågar som et alternativ til offentlige tjenester, og innbyggerne ble gitt mulighet til å lånefinansiere tjenestene.

Summen av alle disse organiserte fremstøtene fra kapitaleierne og deres bransjeforeninger var at statene i de fleste OECD-landene i stigende grad frasa seg sitt ansvar for vekst, full sysselsetting, sosial sikkerhet og et samfunn uten for store sosiale forskjeller. Mer enn før overlot regjeringene til markedet å sikre innbyggernes velferd.

Liberaliseringsstrategiens raske suksess overrasket ifølge Streeck ikke bare kritiske, nymarxistiske teoretikere. Både Max Weber, Joseph Schumpeter og John M. Keynes hadde – hver på sin måte – forutsagt at en kapitalisme med frie, uregulerte markeder ville være et avsluttet kapittel i andre halvdel av det 20. århundre. Streeck minner om at også Karl Polanyi i boken *The Great Transformation (Den liberale utopi, i norsk oversettelse)* fra 1944 trakk den samme konklusjon. Dreiningen mot nyliberalisme førte til økt økonomisk ulikhet. Streeck bemerker at offensiven for å overlate ansvaret for borgernes velferd til private og kommersielle aktører støtte på forbausende svak motstand. Ifølge Streeck var den disiplinerende trusselen som utgikk fra en stigende arbeidsløshet bare en av flere årsaker til nyliberalismens triumf.

Vannet vi svømmer i

I en artikkel i *New Left Review*⁴ utdyper Streeck hvorfor kommersialiseringen av stadig større deler av borgernes sosiale liv ikke bare ikke møtte resolutt og organisert motstand, men tvert imot kunne sikre seg bred oppslutning og støtte. Ifølge Streeck danner 60 – tallets ungdomsopprør et vannskille i etterkrigshistorien: Et seksuelt, stilmessig og politisk generasjons-

opprør markerte begynnelsen på et kulturelt identitets- og verdiskifte fra pliktbevissthet til individuell selvrealisering. Den nye generasjonen ville både arbeide og konsumere på nye måter.

Industrien reagerte raskt på det antiautoritære ungdomsopprøret. Psykologen Abraham Maslows behovshierarki ble instrumentalisert til et markedsføringsverktøy, som grupperte forbrukerne etter hvilke verdier, holdninger og livsstiler de ønsket å uttrykke. Den nye forbrukeren var mettet og lei av standardiserte varer, de ville ha dem «skreddersydde».

Dette skiftet i markedsføring falt sammen med et skifte i industriell produksjon. Den nye mikroelektroniske teknologien og de computerstyrte produksjonsprosesser gjorde det nå økonomisk lønnsomt å produsere korte serier av forbruksvarer, tilpasset skiftende årstider og sesonger. En rask strøm av stadig nye produkter ble mektige emosjonelle symboler, som formidlet hvordan forbrukeren ønsket å bli sett av andre. Jo nærmere produktene kom kundenes preferanser, desto flere produkter var de villige til å kjøpe, desto mer var de villige til å arbeide for å få råd til dem, og desto mer var de villige til å ta opp lån og sette seg i gjeld.

Den massive kommersialiseringen av det sosiale livet siden 1970-tallet – typisk representert ved sport og idrett – er en kolonisering av folks underbevissthet ved hjelp av reklame og markedsføring for å øke kapitaleierens profitt. Streeck understreker imidlertid at kommersialiseringen også skapte muligheter for nye typer for sosialisering som ble oppfattet som attraktive. På et marked som flommer over av tilbud og produkter, framstår det individuelle varekjøpet som en identifikasjon og en presentasjon av selvet. En handling som både skiller en ut fra og forener en med andre sosial grupper.

Sammenlignet med andre tradisjonelle former for sosialisering oppleves kundevalget som mer frivillig og fullstendig uforpliktende. De sosiale båndene og identitetene oppleves som kortvarig moro som gjør det mulig å surfe fra en identitet til en annen uten å måtte rettfærdiggjøre seg.

Sosialisering gjennom sosiale medier er en fortsettelse av denne trenden, ikke minst fordi den gir firmaer en ny verktøykasse for å individualisere markedsføringen. Gjennom den profilen vi viser og gjennom de elektroniske spor vi etterlater, får vi vårt eget mest intime og private selv tilbake i en vareform av annonser og tilbud.

1968 – generasjonens selvrealiseringsprosjekt ble ikke bare kooptert av nye markedsføringsstrategier overfor forbrukerne. Det ble også innlemmet i arbeidsformer og ansettelsesforhold i det nye utdannings- og kunnskaps-samfunnet. De unge med høy utdanning på jakt etter karriere i det nye kunnskaps- og tjenesteytende samfunnet begynte å se på arbeidslivet som en sportslig konkurranseutfordring. De trengte ikke lenger frykte at deres mareritt om gullklokken etter lang og tro tjeneste i samme bedrift noen gang skulle bli virkelighet. En nyliberal arbeidsetikk, orientert mot prestasjonsrettfærdighet og konkurranse, bredde om seg blant de yrkesaktive, som var

stolte av den minutjose planleggingen for å forene familie og karriere trass i farene for utmattelse og utbrenthet.

Sammenlignet med 1940-årene, da Karl Polanyi i menneskets behov for trygge og sikre sosiale forhold lokaliserte et arkimedisk punkt for en motbevegelse mot det liberale prosjektet, var det etter 60-tallets ungdomsopprør blitt skapt en kulturell toleranse for et mer omskiftelig og fleksibelt arbeidsliv, prisgitt uberegnelige markedskrefter. Ifølge Streeck har den sosiale transformasjonsprosessen to sider,⁵ som gjør det nødvendig å anlegge to komplementære perspektiver på den nyliberale omveltningen av de sosiale forholdene de siste førti årene. Begge perspektivene er like gyldige:

- Det ene dreier seg om makt og interesser. Det er dette perspektivet Streeck inntar i boken *Gekaufte Zeit*. Han bygger et maktperspektiv inn i makroøkonomisk systemteori ved å betrakte kapitaleierne og deres interesseforfekttere som aktører. Etter Streecks mening er et slikt perspektiv nødvendig for å fortelle en plausibel historie om oppsigelsen av etterkrigstidens samfunnskontrakt mellom arbeid og kapital.
- Det andre perspektivet gjelder den systemiske logikken, som er iboende i den sosiale strukturen siden 60-tallets ungdomsopprør. Dette perspektivet finnes mer detaljert skissert i artikkelen «The Politics of Consumption».⁶ Det er nødvendig for å forklare hvorfor den nyliberale offensiven vant et kulturelt hegemoni som sikret den støtte langt utover rekken av de allerede politisk frelste.

De siste 40 årenes politiske økonomi

Seddelpressen og låneopptak

Fordi den lavere økonomiske veksten utover 1970-tallet truet med å tilspisse fordelingskonfliktene mellom arbeid og kapital, ble regjeringenes løsning å hente inn ekstra ressurser i form av penger. Etter sammenbruddet for Bretton Woods systemet i 1971 hadde de gitt opp å holde faste valutakurser i forhold til gull eller dollar. Realøkonomisk vekst ble erstattet av en økning i pengemengden, som tilsynelatende gjorde kaken som skulle deles, større. Den inflasjonsskapende pengepolitikken sikret den sosial freden. Men i andre halvdel av 1970-årene slo dette ut i stagflasjon i OECD-landene. Veksten stoppet helt opp til tross for økt prisstigning. Under ledelse av den amerikanske sentralbanken, Federal Reserve, som blant annet økte styringsrenten til over 20 prosent, ble det innført drastiske innstramninger i pengepolitikken i de fleste land.

Regjeringene til Thatcher og Reagan var villige til å bruke alle midler – inklusive massearbeidsløshet og knusing av fagforeninger – for å gjenopprette en «sunn» pengepolitikk som sikret en stabil pengeverdi.

Men med høy arbeidsløshet og sosial uro på begynnelsen av 1980-tallet dukket legitimitetskrisen til det politiske systemet opp på ny. Skatteøkninger

for å finansiere nødvendige sysselsettings- og velferdstiltak, ville møte motstand fra middelklassen og fra de nye høyerevelgerne i den velstående del av arbeiderklassen. Skatteøkninger var derfor en like stor politisk risiko som det å ikke sette i gang nødvendige krisetiltak. For å unngå skatteøkninger tok statene opp lån fra det private kredittvesenet. Allerede under Reagan skjedde det en liberalisering av finansmarkedene som gjorde det mulig for bankene å gi økte lån til både privat og offentlig sektor. Igjen ble pengesystemet brukt for å kjøpe sosial fred.

Mer pengedop

Men også med lånte penger lot en kapitalistisk fred seg bare kjøpe for en kort tid. På 1990-tallet økte bekymringene i mange land over den høye statsgjelden. Kreditorerne begynte å tvile på statens evne til å tilbakebetale lånene. Igjen gikk USA i bresjen for å redusere de store budsjettunderskuddene som førte til statlige låneopptak. Regjeringen til Clinton kuttet sterkt i sosialutgiftene. Etter råd og press fra internasjonale organisasjoner som OECD og IMF fulgte de fleste vestlige land USAs eksempel og gjennomførte en fiskal konsolidering.

Men på nytt bidro løsningen av et problem til at det ble skapt et nytt. Stramme offentlige budsjetter førte til et fall i etterspørselen som påvirket konjunktorene negativt. De private husholdningene merket også fallende inntektsvekst. Det politiske svaret var en ny runde med pengedop for å pumpe opp kjøpekraften. Finansmarkedene ble ytterligere liberalisert, noe som muliggjorde en rask vekst i låneopptak, også fra privatpersoner med dårlig kreditthistorie og svak sikkerhet.

Den store pengestrømmen la grunnlaget for vekstbobler i aksjer, boliger og eiendom, som sprakk da finanskrisen i 2008 stengte kredittkranene. Den nåværende trippelkrisen av finanskriser, fiskalkriser og realøkonomisk kriser er, ifølge Streeck, et resultat av at gjeldspyramiden, som demokratiske politikere bygde opp for å innfri løftene om fortsatt vekst og velstand, har brutt sammen. Da det internasjonale banksystemet truet med å kollapse i krisåret 2008, ble statsmakten tvunget til å intervensjonere. Den liberale forhåpningen om en økonomi uten statlig innblanding viste seg å være en illusjon. Streeck bemerker at virkemidlene regjeringene og deres sentralbanker har brukt for å redde det private banksystemet, har visket ut skillet mellom offentlige og private penger. Og med statenes overtakelse av misligholdte lån i kriserammete banker ble det nesten umulig å erkjenne hva som var stat og hva som var marked, og om det offentlige hadde overtatt bankene eller bankene privatisert det offentlige.

For å forhindre at skillet mellom private og offentlige penger helt skal forsvinne innførte EU nye regler for en bankunion i eurolandene som trådte i kraft 1. januar 2016. I henhold til de nye reglene må private innskytere og kreditorer foreta avskrivninger og ta tap (bail-in) før det kan bli aktuelt med

statlige hjelpepakker og kapitalinnsprøytninger (bail-out). Bankkrisen 2016 i Italia vil være en første alvorlig test på hvor prinsipielt reglene er å forstå.

Politiske og sosiale konsekvenser

Alle land i OECD viser større eller mindre variasjoner av det samme mønsteret: For å skape vekst- og velstandsgnist, ble det i tur og orden brukt tre monetære metoder – inflasjon, statsforgjeldning og privatforgjeldning. Hver og en virket bare i en kort periode og måtte oppgis fordi de stakk for mange kjepper i hjulene til kapitalens akkumulasjonsprosess. Ifølge Streeck var hver av overgangene til en ny metode for pengedop forbundet med et nederlag for den lønnsavhengige befolkningen. Bekjempelsen av inflasjonen gikk sammen med en svekkelse av fagforeningene og en strukturell vedvarende arbeidsløshet. Konsolideringen av statsfinansene skjedde samtidig med en svekkelse av sosiale rettigheter, en privatisering av offentlige tjenester og en vekst i private låne- og forsikringsordninger. Og etter finanskrisen førte innstrammingspolitikken til rekordhøy arbeidsløshet og sosiale nedskjæringer, som i Europa særlig treffer de søreuropeiske landene.

Parallelt med denne prosessen flyttes kamparenaen for fordelingskonflikten mellom arbeid og kapital stadig lenger vekk fra den jevne kvinne og manns erfaringsverden og påvirkningsmuligheter. Kampen flyttes vekk fra den årlige lønnskonflikten og vekk fra de periodiske valg av parlament og regjering. Kampen utspilles nå på de private kredit- og forsikringsmarkeder, og til slutt i en opphøyet sfære av et internasjonalt regjerings- og finansdiplomati hinsides dagligliv, common sense og demokratisk påvirkning.

Streeck ser utviklingen av EU som en institusjonalisering av denne massive fremmedgjøringsprosessen. Og han beskriver de siste 40 årenes utvikling som et forsøk på løsrive den kapitalistiske økonomien, ikke fra staten, som den er avhengig av som forsikring og voldsmakt, men fra den samfunnskontrakten, som kapitaleierne inngikk med demokratiet etter krigen.

Før mye demokrati?

I følge standard økonomisk teori om politikk skyldes fiskalkrisen som statene har havnet i, for mye demokrati. Demokratiske politikere på jakt etter stemmer og gjenvalg, presses av velgere og organiserte særinteresser til å komme med dyre valgløfter som i sum ødelegger de offentlige finansene. Både politikere og velgere forholder seg ifølge slike teorier om kollektive goder «rasjonelt», dvs. egoistisk, når de forsyner seg hemningsløst av en ressurs som tilsynelatende er «gratis». Summen av de demokratiske aktørenes «rasjonelle» handlinger er at de offentlige finansene, som et kollektivt gode, ødelegges.

Standard økonomisk teori anbefaler flere virkemidler for å løse problemet med «for mye demokrati» i den økonomiske politikken. Det ene er å binde de

politiske beslutningene til ulike makroøkonomiske handlingsregler, som setter grenser for pengebruk, budsjettunderskudd og statsgjeld. For det andre kan pengepolitiske beslutninger overlates til en uavhengig sentralbank. For det tredje kan administrative organer og ulike ekspertutvalg spille en større rolle i utformingen av den økonomiske politikken. For det fjerde kan flest mulig av det som framstilles som rasjonelle, markedstilpassede beslutninger, forankres i partiovergrepene forlik, som muliggjør en avpolitisering av politikken.

Ifølge Streeck bygger teoriene om at budsjettunderskudd og statlig forgjeldning skyldes for mye demokrati, på tvilsom empiri. For det første så skyldes dagens store statlige underskudd i mange land at statene ikke bare måtte redde bankene. De måtte også betale regningen for at finanskrisen førte til stigende arbeidsløshet og fattigdom. Streeck refererer til økonomiprofessor Moritz Schularick, som i «Public debt and financial crises in the twentieth century» (Discussion Paper, Berlin 2012), finner at jo større finanssektoren er i et land, desto større er veksten i ny offentlig gjeld etter krisen.

For det andre så løper stigende statlig forgjeldning de siste 40 årene parallelt med synkende valgdeltakelse i alle vestlige samfunn. Siden 1960-tallet har valgoppslutningen ved parlamentsvalg falt med gjennomsnittlig 12 prosent.⁷ At det skulle skyldes at befolkningen er fornøyd med utviklingen og ikke ser noen grunn til å engasjere seg politisk, er tvilsomt. Den økonomiske ulikheten har økt markant de siste 40 årene. Valgdeltakelsen er lavest i de gruppene som kommer dårligst ut. Grupper som er mest avhengig av en statlig omfordelingspolitikk, møter i så liten grad opp for å stemme, at flere partier i Tyskland helt har sluttet å drive valgkamp i bydelene med mange innvandrere, arbeidsløse og sosialklienter.

Politisk apati og for lite skatt

En mer plausibel forklaring på dette fenomenet er at den sosiale underklassen ikke ser noen vits i å delta, da det ikke gjør noen forskjell hvilket parti eller blokk som vinner. Resultatet av valget blir uansett mer av den samme liberale politikken. Den politiske avholdenheten kan også skyldes at den nyliberale omskoleringen av de lønnsavhengige massenes tankesett har fått selv underklassen til å innse at den bare har seg selv å takke for sin miserable situasjon.

Den viktigste grunnen til fiskalkrisen ser Streeck i de vanskene staten har med å trekke inn nok skatteinntekter fra en økonomi og et samfunn som er basert på privat eiendomsrett og som stadig krever større ytelser fra staten. De rike markedsvinnerne betaler ikke nok skatt til å dekke de sosiale og miljømessige kostnadene av egen profittjakt på stadig nye områder. Streeck forkaster ikke standardteorien om offentlige finanser som et kollektivt gode, men han snur den på hodet. Fiskalkrisen skyldes ikke primært at de lønnsavhengige massene har hentet ut for mye ressurser fra felleskassen. Krisen

skyldes at de sosiale sjiktene, som har tjent mest på utviklingen, ikke har betalt nok inn. Og demokratiets fallitt består i at heller ikke sosialdemokratiske politikere har forsøkt å bremse utviklingen. Politikerne erkjente ikke at det dreide seg om et angrep på den sosiale kontrakten, klassekompromisset, kapitalkreftene ble tvunget til å inngå etter krigen. Politikerne har tvert imot tilpasset samfunnet til de nye akkumulasjonsbetingelsene som kapitalen krever. Politikerne har lagt til rette for mer liberalisering i et fåfengt håp om at dette var veien å gå for å sikre en fremtidig vekst, som skulle komme alle til del. De overså dermed den historiske erfaringen fra etterkrigstiden: at kapitalismens forening med demokratiet var forbundet med strenge og effektive reguleringer.

Resultatet av de nyliberale reformene er en stat som dekker sine under-skudd med gjeld istedenfor skatteøkninger. De rike som har skapt sine formuer i markedsøkonomien og som får skattlagt en stadig mindre del av den, søker etter sikre og lønnsomme plasseringer av kapitalen. De rike har all interesse av en stat som ikke bare lar dem beholde kapitalen, men også tar imot kapital fra de rike som kreditt, og betaler dem gode renter. Til slutt gir staten de rike muligheten til å overføre formuene til sine barn og arvinger, fordi arveavgiftene er blitt små og ubetydelige, eller er blitt helt fjernet, slik som i Norge i 2014.

Kreditorene – de nye rettighetshaverne

Finanskrisen i 2008 har fått den statlige gjelden i mange land til å stige til et så høyt nivå, at kreditorene begynner å tvile på om statene er i stand til å innfri sine forpliktelser. For å sikre sine fordringer forsøker derfor kreditor-ene i langt større grad enn før å skaffe seg innflytelse over statenes politikk. I en demokratisk skattestat («Steuerstat») er statsborgerne de eneste som kan stille krav og gi fullmakter. I en skyldnerstat («Schuldenstat») danner statens kreditorer en egen krets av politiske rettighetshavere («constituency»), som ikke er forutsett i tradisjonell demokratiteori. En demokratisk skyldnerstat er ikke bare avhengige av skatter og borgerånd for å overleve. Dens skjebne bestemmes også av om kreditorene låner den penger og skjenker den tillit.

Streeck foreslår en stilisert modell for en skyldnerstat, som må betjene de motstridende interessene til sine to «folk», nemlig befolkningen eller stats-folket og markedsfolket («Marktvolk»). Mens statsfolket er nasjonalt organisert, er markedsfolket transnasjonalt. Statsfolket er borgere med grunn-leggende politiske og sosiale rettigheter. Markedsfolket derimot er investorer med private, tidsbegrensede fordringer, som ikke er forankret i en forfatning, men i en sivilrett. Markedsfolket kan ikke gjøre opprør mot en regjering de ikke liker ved å stemme den ned, men de kan selge allerede kjøpte stats-obligasjoner og nekte å kjøpe nye. Kreditorenes misnøye med regjeringens politikk gjenspeiles ikke i lave galluptall, men i høye gjeldsrenter. En

demokratisk skyldnerstat må manøvrere mellom de motstridende interessene til sine to folk og rettighetshavere på en slik måte at verken borgernes lojalitet eller investorens tillit undergraves. Med veksten i private pensjons- og forsikringsordninger og med økt spareformue i deler av middelklassen vokser det også fram en relativt stor gruppe innbyggere som er medlemmer av begge folk. Dette gjør politisk manøvrering og avveining til en enda vanskeligere balansekunst.

Dannelsen av skyldnerstaten fører altså til konstitueringen av finanskapitalen som et rivaliserende markedsfolk i tillegg til statsfolket. Dermed trer, ifølge Streeck, forholdet mellom kapitalisme og demokrati inn i en ny fase. Kapitaleierne utøver nå ikke lenger bare sin politiske innflytelse indirekte gjennom beslutninger om å investere eller ikke i de nasjonale realøkonomiene. Kapitaleiernes innflytelse er i tillegg direkte gjennom deres vilje til å finansiere staten gjennom lån eller la være å gjøre det.

Konsolideringsstaten

Dannelsen av en skyldnerstat, som er avhengig av tillit i de internasjonale finansmarkedene, snevrer inn rammen for nasjonal politikk. Demokrati forutsetter nasjonal suverenitet, men spillerommet for den økonomiske politikken i en skyldnerstat blir trangere. I forsøket på å overbevise kreditorene om statens betalingsevne og -vilje, presser det seg i kriselandene fram en sparepolitikk, som blir mest effektiv hvis den også er støttet av opposisjonen og bundet til institusjonelle regler.

2. mars 2012 undertegnet regjeringssjefene i EU, med unntak av Storbritannia og Tsjekkia, en fiskalpakt. Fiskalpakten innskjerper tidligere vedtatte regler om budsjettunderskudd og statsgjeld. Budsjettunderskuddet må ikke overstige 0.5 prosent av brutto nasjonalproduktet (BNP). Statsgjelden må ikke overstige 60 prosent av BNP, og må reduseres med 5 prosent i året. Land som bryter reglene, kan idømmes bøter av EU-domstolen på inntil 0.1 prosent av BNP. Nekter et land å godkjenne pakten, vil det heller ikke få støtte fra EUs støtte- og krisefond. Reglene ble ikke tatt inn i EUs grunnlov, Lisboa traktaten. Grunnen er enkel. For at traktaten skal endres, må alle de nasjonale regjeringene være enige. Endringene må i tillegg godkjennes av de nasjonale parlamentene og av Europaparlamentet. Hadde denne framgangs-måten blitt fulgt, ville fiskalpakten aldri gått igjennom.⁸

De nasjonale regjeringene mister internasjonal prestisje, hvis de ikke makter å gjennomføre de inngåtte avtalene. Opposisjon og interessegrupper, som krever at politikken må korrigere den fordelingen av inntekt og livs-sjanser som markedsøkonomien gir, blir forsøkt satt sjakk matt med trusselen om hvilke negative reaksjoner på finansmarkedene en slik ikke-markeds-konform politikk vil utløse.

EUs demokratiske underskudd skyldes derfor, ifølge Streeck, i mindre grad at europaparlamentet ikke har den samme makt i EU systemet som parlamentene i nasjonalstaten. Demokratiunderskuddet skyldes heller at de nasjonale regjeringene styrker seg på europeisk nivå overfor demokratiske motkrefter nasjonalt. Gjennom rådsmøter, toppmøter og krisemøter gis regjeringene mandat til å gjennomføre en internasjonal sanksjonert spare- og konsolideringspolitikk på hjemmebane.

Det internasjonale finansdiplomati, som eurolandenes regjeringer har bedrevet i forsøket på å få på plass krisepakker og en fiskalpakt, har derfor utløst motreaksjoner fra de nasjonale parlamentene. Parlamentene har krevd økt innsyn de felleseuropeiske beslutningene, og vist økt uvilje mot bare å strø sand på beslutninger og lovframlegg vedtatt på EU toppmøter. I Tyskland har særlig den tyske forfatningsdomstolen reist prinsipielle innvendinger mot at de nasjonale demokratiske institusjonene ikke skulle ha noe annet valg enn å bøye seg for de retningslinjer, som tilhengerne av en europeisk forbundsstat har framforhandlet med EU- byråkrater og internasjonale kreditorer. Samtidig har nasjonale regjeringer kunnet peke på heftig parlamentarisk eller juridisk motstand hjemme for å styrke sin internasjonale forhandlingsposisjon.

Ifølge Streeck er den økte nasjonale motstanden mot å få innenrikspolitikken diktert av europapolitikken et alvorlig varsko, selv om det er usikkert om motstanden på sikt greier å stoppe eller bremse marsjen mot en europeisk konsolideringsstat. Den europeiske konsolideringsstaten («Konsolidierungsstaat») er en historisk ny institusjonell konstruksjon med makt til å overvåke og håndheve at den nasjonale økonomiske politikken er i overensstemmelse med markedsøkonomiske prinsipper. Konsolideringsstaten er den liberale kontrarevolusjonens endelige avskjed med den keynesianske blandingsøkonomien. Konsolideringsstaten er, ifølge Streeck, i ferd med å bevege den politiske økonomien i EU mot det målet som Friedrich Hayek allerede i 1939 beskrev i essayet «The Economic Conditions of Interstate Federalism». Hayeks program for en liberal verdensorden var en frihandelsføderasjon, der grensene for statlig og føderativ politisk intervensjon i markedet var sterkt begrenset.⁹ Ifølge Streeck ligner dette konsolideringsregime formalt på det menneskerettighetsregimet som også nylig har blitt en del av internasjonal rett. Det ene handler om plikten til å beskytte, det andre om plikten til å betale

Konsolideringsstaten mål er, ifølge Streeck, en avpolitisering av økonomien og en avdemokratisering av politikken. Den vil reise en kinesisk mur – en «fire wall» – mellom økonomi og politikk, som gjør det mulig for markedene å få gjennomslag for sin versjon av rettferdig fordeling uten forstyrrende politiske inngrep.

Kampen i konsolideringsstaten

En massebasis for den politikkfrie kapitalismen utgjøres av en voksende middelklasse av eiere av «humankapital», dvs. personer med relativt mye utdanning. Orientert mot prestasjonsrettferdighet og konkurranse har de høy toleranse for ulikhet og høy privat investeringsvilje i egen og egne barns utdanning og karriere. Deres krav om helse og utdanning, som er nødvendig for å klatre eller i det minste beholde plassen i det sosiale hierarkiet, kan ofte ikke tilfredsstilles av det offentlige. De er opptatt av å ta vare på sine boligeiendommer og private pensjons- og spareformuer og utgjør en viktig del av Streecks «markedsfolk».

I den forestående politiske kampen om konsolidering av makten i nasjonalstatene, vil hovedkampen utspilles mellom markedsfolket på den ene siden og statsfolkets lavere lønte, pensjonister og offentlige ansatte på den andre, ifølge Streeck. Konsolideringen vil i all hovedsak skje ved at de offentlige utgifters andel av nasjonalproduktet går ned og ikke ved at skatteinntektene går opp. Fordi befolkningen blir stadig eldre, er det derfor nødvendig at pensjoner og trygder kuttes, og pensjonsalderen heves. Privatisering av offentlige tjenester som helse og undervisning vil fortsette å øke.

For å redde det økonomiske og monetære samarbeidet i eurosone har EU pålagt de mest gjeldstyngde landene en streng sparepolitikk, som en forutsetning for nye gjelds- og lånegarantier fra den europeiske sentralbanken. Den dikterte sparepolitikken har ført til usosiale kutt i offentlig velferdsprogrammer og et redusert forbruk, som i sin tur har gitt mindre vekstimpulser og forverret den økonomiske situasjonen i landene ytterligere. Som en følge av EUs krisehåndtering har det også blomstret opp nasjonale motsetninger og høyre- og venstrepopulisme, som har brakt unionen opp i en politisk, ikke bare i en økonomisk krise. Det er de søreuropeiske landene som betaler den høyeste prisen i form av arbeidsløshet, fattigdom og sosial nød, for den strenge sparepolitikken EU gjennomfører for å redde det økonomiske og monetære samarbeidet i eurosone.

For å forstå hvorfor den økonomiske krisen har rammet de søreuropeiske landene hardest peker Streeck på landenes integrasjon i EU. Da de sør-europeiske landene ble medlemmer i EU og nesten samtidig i NATO, skjedde det ikke bare av økonomiske, men også politiske og strategiske grunner. Landene var i ferd med kvitte seg med militærdiktatur og fascisme. Men i disse landene fantes det også en sterk eurokommunistisk bevegelse. Politisk og sosial utvikling gjennom en økonomisk vekst subvensjonert av EUs strukturprogrammer var det eurokapitalistiske alternativet til en eurokommunistisk sosial revolusjon. Av geopolitiske grunner ønsket NATO stabilitet og partnere de kunne stole på i Middelhavsregionen. USA har hele tiden støttet en slik utvikling for å nøytralisere eurokommunismen.

Motstand mot sparepolitikken.

Dilemmaet for den liberale venstresiden, les: sosialdemokratiet, i Europa er dette: De har støttet utviklingen av EU, selv om unionen har tatt form av en liberaliseringsmaskin som har demontert deler av velferdsstaten for å gjøre de nasjonale økonomiene konkurransedyktige på det globale markedet. Den politiske regningen for dette er at i Nord-Europa flokker globaliseringens tapere seg om høyrepopulistiske partier, som UKIP i Storbritannia, Front National i Frankrike og AfD i Tyskland. Beskyldt for å være en ekstremist, kontret lederen for det islam- og innvandringskritiske *Partiet for frihet* i Nederland, Geert Wilders, med at han bare forsvarte den sosialpolitikken som det nederlandske arbeiderpartiet sto for på 1960-tallet. I dag kan Marine Le Pen argumentere på lignende måte.

EUs krisehåndtering og knefall for internasjonal finanskapital har bidratt til suksessen til EU- skeptiske høyrepartier. Ifølge venstreintellektuelle europeere, som Jürgen Habermas og Thomas Piketty, bør derfor politikerne våge skrittet mot en full europeisk union. Svaret på høyrepopulismen er å skape en europeisk demokratisk velferdsstat, som kan føre en felles fiskal-, arbeids- og sosialpolitikk. For Jürgen Habermas og Thomas Piketty finnes det ikke noe alternativ til den globale kapitalismen. Den kan ikke stoppes, bare temmes ved at også det politiske demokratiet organiserer seg overnasjonalt. Bare en supranasjonal suverenitet i form av et parlament og en lovgivende myndighet kan ha håp om å matche finansmarkedenes makt og igjen gjøre dem til realøkonomienes tjenere.

Ifølge Wolfgang Streeck går Jürgen Habermas sin samfunnsteori ut på å betrakte økonomien som et «teknisk subsystem», som er i stand til å fungere på en rasjonell og nøytral måte ved hjelp av en overnasjonal, europeisk statsmakt.¹⁰ Ifølge Streeck er dette helt i tråd med standard (ny-klassisk) økonomisk teori, selv om økonomien i Habermas sin teori er vevd inn i en større kontekst av kommunikasjon og handlinger, som i prinsippet gjør det mulig å organisere den kapitalistiske økonomien på et demokratisk grunnlag. Penger er innenfor et slikt system bare et ideelt styrings- og kommunikasjonsinstrument, som koordinerer markedsaktørens bestrebelse etter å bruke knappe ressurser mest mulig effektivt.

For Habermas blir kapitalistisk økonomi, økonomi rett og slett. Den blir en ny «natur» som ikke kan skiftes ut, bare styres og temmes. For Habermas blir derfor den sosiale kampen mot kapitalismen erstattet av en politisk og juridisk kamp for demokrati.

To pengebegreper

Ifølge Streeck har denne teoretiske og politiske posisjonen sammenheng med at Jürgen Habermas, og etterkrigssosiologien på begge sider av Atlanterhavet, tok sitt begrep om penger fra den økonomiske tradisjonen som går tilbake til

Adam Smith. I Smiths liberale teori blir penger ansett som et nøytralt symbol for varers nytteverdi. Behovet for et pengesystem blir drevet frem nedenfra, av markedsaktørenes behov for et effektivt kommunikasjonstegn som kontinuerlig reduserer transaksjonskostnadene ved utvidede handelsrelasjoner. Staten spiller her en rolle bare i den forstand at den blir invitert inn av markedsdeltakerne: for å øke effektiviteten til pengene blir staten bedt om å sette sitt stempel på dem og dermed gjøre dem mer troverdige.

Fordi etterkrigssosiologien etter Streecks oppfatning overlot studiet av økonomi og pengesystemer til de økonomiske fakultetene, som i stigende grad kom til å bli dominert av den nyklassiske skolen, gikk et alternativt konsept om penger tapt, som går tilbake til Max Weber. For Weber er penger en politisk-økonomisk institusjon, som er skapt av og fungerer innenfor en «herskende organisasjon». Som alle institusjoner tilgodeser den noen interesser, og belaster andre. Dette gjør penger omstridt og til gjenstand for sosial konflikt, eller slik Streeck siterer Weber: penger er en ressurs og et våpen i markedskampen. Ifølge Streeck behandler Habermas pengesystemer som et nøytralt, teknisk kommunikasjonssystem. For Wolfgang Streeck, og Max Weber, er derimot monetære systemer politiske kraftfelt som kvantifiserer relative sjanser i en interessekamp.

Euroen som våpen i markedskampen

Hvis man i motsetning til Habermas og ny-klassisk økonomisk teori legger til grunn at penger, altså euroen, på grunnleggende vis er et maktmiddel, et våpen i en interessekamp, danner det seg følgende bilde:

De som står i fremste rekke for å forsvare euroen, er eksportindustrien i landene med overskudd i utenrikshandelen, først og fremst Tyskland. For eksportindustrien betyr euroen en forsikring mot at eksportvarene plutselig blir dyrere ved at mottagerlandene devaluerer. I tillegg gjør de økonomiske problemene i EUs kriseland at euroen svekker seg i forhold til andre valutaer, noe som forbedrer eksportsjansene utenfor eurosone. Fagforeningene som organiserer arbeiderne i eksportindustrien, forsvare euroen av samme årsak. I tysk politikk får dette uttrykk i at CDU og SPD er samstemte i forsvaret av euroen. Forsvaret av euroen skjer ikke bare av økonomiske grunner, men har ifølge Streeck blitt politisk *statsfornuft*. Alle som reiser spørsmålet om det ikke også kan være et Europa uten euroen, blir frosset ut av det gode politiske selskapet og stilt i den politiske skammekroken.

I kriselandene i Sør-Europa fant europrosjektet opprinnelig støtte hos eliten i statsapparatet og næringslivet. De trengte EUs drahjelp for å modernisere landet, og de satset på at en valutaunion ville tvinge frem nyliberale reformer, som ville bidra til å svekke fagbevegelsen og det de anså for å være tradisjonelle, tilbakestående livsformer. Støtte fant euroen også blant den urbane middelklassen, som verdsatte den økte mobiliteten også for

sine sparepenger på det enhetlige europeiske markedet. Euroen forhindret i tillegg at tyske luksusbiler og andre importvarer som de etterspurte, ble dyrere som følge av gjentatte devalueringer.¹¹

Streeck anser det som sannsynlig at det nyliberale moderniseringsprosjektet i Middelhavslandene er i ferd med å mislykkes. Dermed fordamper begeistringen for euroen.¹² Det harde pengeregimet i eurosonen lar seg ikke forene med den type samfunnsøkonomi som historisk har vokst fram rundt Middelhavsområdet: idealtypisk har den økonomiske veksten i disse landene vært drevet av den innenlandske etterspørselen – understøttet av inflasjon om nødvendig. Etterspørselen var i sin tur drevet av budsjettunderskudd, eller av lønnskampen til sterke fagforeninger, som nøt godt av et sterkt vern mot oppsigelser og av en stor offentlig sektor. Inflasjonen gjorde det også lettere å betjene den offentlige gjelden.¹³

Middelhavslandenes ønske om å myke opp euroen møter sterk motstand fra Tyskland, og deres allierte, som insisterer på en fortsatt streng spare- og konsolideringspolitikk. Ifølge Streeck bidrar det tyske forsvaret for en sterk og stabil euro for enhver pris – «hvis euroen mislykkes, mislykkes EU»¹⁴– til den utbredte forestillingen i flere europeiske land om at tidens «klassekamp» utkjempes mellom Tyskland og de europeiske folkene, og ikke lenger mellom lønsmottakere og kapitaleiere.¹⁵ At den sosiale underklassen, taperne i liberaliserings- og globaliseringsprosessen, spilles ut mot hverandre og slutter opp om forsvaret av egen nasjon, er et resultat av det diplomatiske spillet.

Streeck beskriver det internasjonale finansdiplomati som et forvirrende spill som skjuler interessekonfliktene mellom lønns- og profittavhengige, mellom statsfolket og markedsfolket bak en konstruksjon av enhetlige nasjoner. I retorikken til den internasjonale gjeldspolitikken oppfattes nasjonene som homogene, moralske aktører med en kollektiv forpliktelse overfor sine kreditorer og debitorer. Retorikken deler nasjonene inn i de som «holder sitt hus i orden» og de som «ikke har gjort hjemmeleksen og levd over evne». Slik stimuleres nasjonale klisjer om late, korrupte og skattesnyttende grekere, og aggressive tyskere, som nå erobrer Europa, ikke med kanoner, men med euroen, ledet av Angela Merkel og finansminister Wolfgang Schäuble, portrettert i italienske og greske media ikledd Wehrmachtuniform med hakekorssymboler. Historiske spøkelser og fiendebilder vekkes til live fra en fortid, som den europeiske unionen ble stiftet for å begrave. Euroen som skulle forene, river Europa i stykker.

Behovet for å redde Europa fra euroen

Ifølge Streeck truer det europeiske unionsbyggverket med å styrte sammen. Hvis man ikke snart begynner med en kontrollert sprengning, vil det knuse Europa. I en kommentar til Brexit skriver Streeck at britenes utmelding åpner

muligheten for å diskutere hvordan et alternativt Europa kan designes.¹⁶ Nasjonalstatenes størrelse og mangfold og deres innbyrdes forhold er i globaliseringens tid de viktigste variablene i enhver politisk arkitektur, spesielt i Europa. Et Europa med variabel geometri må ifølge Streeck være et *Europa light*, skapt nedenfra og opp av selvstendige nasjonalstater og autonome regioner, som frivillig inngår avtaler og konvensjoner og selv bestemmer hvor langt de vil integreres. I en ny politisk arkitektur for Europa bør det inngå et fleksibelt valutasystem. I boken *Gekaufte Zeit* foreslo Streeck å avvikle euroen og erstatte den med et system av fleksible valutakurser mellom medlemslandene, etter modell av etterkrigstidens Bretton Woods. Det vil gjøre det mulig for land med svakere konkurransekraft å utligne forspranget til land med sterkere konkurranseevne ved å devaluere sin valuta. Land som får sin konkurranseevne svekket som følge av eksempelvis store lønnsøkninger eller en kostbar sosialpolitikk, kan fra tid til annen rette opp misforholdet på bekostning av de sterkere utenlandske konkurrentene.

Streeck innrømmer at han ikke visste nok om pengespørsmål da han skrev boken. Det er først etter å ha skrevet boken at han har fordypet seg i den rikholdige litteraturen som drøfter alternative penge- og kredittsystemer. Streeck ser for seg at den europeiske diskusjonen om et valutasystem etter euroen blir et tema i en *global debatt* om et nytt penge- og kredittsystem for kapitalismen - ja kanskje til og med for en postkapitalistisk orden i det 21. århundre.¹⁷

Det bør forhandles både om mekanismer for å utligne ubalanser i handelen landene imellom og om et fleksibelt valutasystem, som oppmuntrer verken til rivaliserende devalueringer eller til et kappløp om å trykke penger og stifte gjeld. På dagsorden bør også stå muligheten for å etablere en ny reservevaluta etter dollaren, økt makt til stater og internasjonale organisasjoner for å begrense frie kapitalbevegelser, reguleringer av de ødeleggende operasjonene til skyggebanker og begrensning av den globale utstedelse av penger og kreditt.

Globaliseringen og finansialiseringen av økonomien var det vinduet kapitaleierne benyttet for å unnsnippe tvangsekteskapet med sosialdemokrati. Streeck innrømmer at han for lenge undervurderte i hvilken grad de grunnleggende spillereglene i den politiske økonomien var blitt endret.¹⁸ Selv så sent som i den korte perioden rundt årtusenskiftet, da han var engasjert som rådgiver i arbeidslivsspørsmål av Gerhard Schröders rødgrønne regjering i Tyskland, bedrev han ønsketenkning om at det var mulig å bevare og styrke velferdsstaten i den globale økonomien ved å ri på markedskreftene.

Etter å ha viet store deler av sin akademiske karriere til studiet av arbeidslivsspørsmål, kom Streeck etter finanskrisen til innsikten at han måtte arbeide med penger – den ultimate driveren i en kapitalistisk politisk økonomi. Jeg tolker Streeck dithen at han studerer penger også i håpet om at det innenfor et

nytt globalt monetært system er mulig å skape bedre betingelser for at motkreftene mot den nyliberale offensiven skal kunne organisere seg.

Juli 2016

NOTER

- 1) Wolfgang Streeck, *Gekaufte Zeit – Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*, Berlin: Suhrkamp Verlag 2013
- 2) Jürgen Habermas, «Demokratie oder Kapitalismus?» I *Demokratie oder Kapitalismus – Europa in der Krise? Blätter für deutsche und internationale Politik*. Blätter Verlagsgesellschaft mbH, Berlin 2013, s. 75 - 86
- 3) Michael Kalecki, «Political Aspects of Full Employment». Hentet 07.07.2014 fra <http://mrzine.monthlyreview.org/2010/kalecki220510.html>
- 4) Wolfgang Streeck, «The Politics of Consumption». I *New Left Review* 76/2012, s.27 - 47
- 5) Wolfgang Streeck, «Social Democracy's Last Rounds». I *Jacobin magazine* 25.02.16. Hentet 15.06.16 fra <https://www.jacobinmag.com/2016/02/wolfgang-streeck-europe-eurozone-austerity-neoliberalism-social-democracy/>
- 6) Wolfgang Streeck, «The Politics of Consumption». I *New Left Review* 76/2012, s.27 - 47
- 7) Wolfgang Streeck, Wolfgang Streeck, *Gekaufte Zeit – Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*, Berlin: Suhrkamp Verlag 2013, s. 89
- 8) Dag Seierstad, «Statskuppet fiskalpakt». Fra Dag Seierstads EU-side. Hentet 18.07.16 fra <http://seierstadeu.blogspot.no/2012/11/statskuppet-fiskalpakt.html>
- 9) Friedrich Hayek, «The Economic Conditions of Interstate Federalism». Hentet 07.07.2014 fra <http://mises.org/books/individualismandeconomicorder.pdf>
- 10) Wolfgang Streeck, «Why the euro divides Europe». I *New Left Review* 95/2015. Hentet 16.07.2016 fra <https://newleftreview.org/II/95/wolfgang-streeck-why-the-euro-divides-europe>
- 11) Wolfgang Streeck, *Gekaufte Zeit – Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus*, Berlin: Suhrkamp Verlag 2013, s. 207
- 12) Wolfgang Streeck, «Wieso Europa so nicht funktionieren kann». Hentet 16.07.2016 fra <https://oxiblog.de/interview-mit-wolfgang-streeck/>
- 13) Wolfgang Streeck, «Why the euro divides Europe». I *New Left Review* 95/2015. Hentet 16.07.2016 fra <https://newleftreview.org/II/95/wolfgang-streeck-why-the-euro-divides-europe>
- 14) Angela Merkel, Innlegg i Bundestag, 7. september 2011.
- 15) Wolfgang Streeck, «Wieso Europa so nicht funktionieren kann».
- 16) Wolfgang Streeck, «After the British Referendum». I *London Review of Books*, Vol. 38, No. 14 2016. Hentet 16.07.16 fra <https://wolfgangstreeck.com/2016/07/04/after-the-british-referendum/>
- 17) Wolfgang Streeck, «Why the euro divides Europe». I *New Left Review* 95/2015.
- 18) Wolfgang Streeck, «Social Democracy's Last Rounds». I *Jacobin* 25.02.16. Hentet 17.07.16 fra <https://www.jacobinmag.com/2016/02/wolfgang-streeck-europe-eurozone-austerity-neoliberalism-social-democracy/>